

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА І ПАХОДЖАННЕ ТЭРМІНАЎ У ГАЛІНЕ ТРАНСПАРТНАЙ ЛАГІСТЫКІ

*Навуковы кіраўнік: ст. выкладчык Гіруцкая Л. А.
Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт,
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Культура навуковага даследавання, эфектыўнасць атрыманых вынікаў у многім вызначаюцца тэрміналогіяй, выкарыстанай даследчыкам, бо тэрмін не толькі дакладна вызначае навуковае паняцце, але і служыць своеасаблівым інструментам пазнання, выяўлення новага ў той галіне навукі, якую ён абслугоўвае.

Лагістычны тэрмін – спецыяльнае слова ў адпаведнай галіне вытворчасці. Тэрміналогія ў галіне “Наземны транспарт, транспартная дзейнасць” аб’ядноўвае некаторыя паняцці, звязаныя з арганізацыяй перавозак, лагістыкай і іншымі транспартнымі паслугамі. Ілюстрацыяй разнастайнасці дзейнасці лагіста з’яляюцца, напрыклад, наступныя тэрміны: *лічбавая лагістыка* – пошук, захоўванне і спосаб перадачы інфармацыі, а таксама лічбавыя тэхналогіі, якія дазваляюць выявіць і спрагназаваць патрэбы, аптымізаваць маршруты, скараціць перыяд існавання ў ланцугах паставак; *спецыяльны дазвол* – дакумент, які дазваляе кіроўцу грузавіка выехаць за мяжу для ажыццяўлення грузаперавозкі.

Тэрміналогія ў галіне “Лагістыка” аб’ядноўвае спецыяльныя найменні для абазначэння: 1) відаў і тыпаў транспарту; 2) развіднасцяў патокаў; 3) уласцівасцяў грузаў, якія транспартуюцца; 4) тэхналагічных аперацый з грузамі; 5) структураўтваральных элементаў; 6) галін лагістыкі; 7) асоб, чыя дзейнасць звязана з лагістыкай; 8) паняццяў, якія адносяцца да канкрэтных галін лагістыкі (напрыклад, да закупачнай, транспартнай, мытнай лагістыкі); 9) фінансавых аперацый у лагістычнай дзейнасці; 10) назваў аб’ектаў, якія адносяцца да лагістыкі і інш.

Тэрміны ў галіне лагістыкі не існуюць ізалявана адзін ад аднаго, а аб’ядноўваюцца ў групы паводле лексіка-семантычных уласцівасцяў. Сярод тэрмінаў-слоў прыярытэтнае месца займаюць тэрміны-назоўнікі наступных груп:

1. Словы, што абазначаюць тыпы транспарту: *аўтавоз, вагон, грузавік, зернявоз, лесавоз, судна, прычэп, самавал, цыстэрна* і інш.
2. Словы, што абазначаюць уласцівасці грузаў, якія транспартуюцца:

в'язкась, гіграскапічнась, злежвальнась, каразійнась, крохкась, ліпкась, марозаўстойлівасьць, сітаватасьць, слякальнась, сылкась, ушчыльняльнась, цэпластойкась і інш.

3. Слова, якія абазначаюць тэхналагічныя аперацыі з грузамі: *драбненне, захоўванне, камплектаванне, кансалідацыя, пагрузка, пакаванне, пакетаванне, перавозка, разрузка, сартоўка, транспартаванне, узважванне, ушчыльненне, фасоўка, штабеляванне* і інш.

4. Слова, якія абазначаюць назвы прафесій, іншых асоб у галіне лагістыкі: *брокер, вадзіцель (кіроўца), дылер, дыспетчар, інжынер, камісіянер, лагіст, маркеталаг, машыніст, мытнік, пасажыр, перавозчык, фрахтоўшчык, экспедытар* і інш.

5. Слова, якія з'яўляюцца структураўтваральнымі элементамі лагістыкі: *звяно, канал, ланцуг, паток, сетка, сістэма* і інш.

6. Слова, якія ўяўляюць сабой паняцці канрэтных галін лагістыкі:

– закупачная лагістыка: *заказ, закупка, недапастаўка, пастаўшчык* і інш.;

– лагістыка запасаў і складавання: *запасы, захоўванне, кансалідацыя, крос-докінг, складаванне, стэлаж, штабеляванне* і інш.;

– транспартная лагістыка: *груз, канасамент, кантэйнер, накладная, пагрузка, перавозка, разгрузка, фрахт, экспедыцыя* і інш.;

– мытная лагістыка: *акцыз, дэкларацыя, кантрабанда, мыта, мяжа* і інш.

7. Слова, якія абазначаюць фінансавыя аперацыі ў лагістычнай дзейнасці: *акрэдытыў, бадмерэя, дэбентура, збор, інвойс, лізінг, пеня, тарыф, цана* і інш.

8. Слова, што абазначаюць назвы лагістычных аб'ектаў: *вакзал, дэпо, мытная, парк, платформа, порт, склад, станцыя, тэрмінал, цэнтр* і інш.

9. Слова, якія абазначаюць назвы дарог, інжынерных, дарожных збудаванняў і іх частак: *аўтамагістраль, аўтастрада, дарога, магістраль, мост, пераезд, перон, платформа, праспект, пуцэправод, пуць, скрыжаванне, трубаправод, чыгунка* і інш.

Сярод тэрмінаў-словазлучэнняў пераважаюць наступныя:

1. Назвы відаў транспарту, транспартных сродкаў: *аўтамабільны поезд, аўтамабільны транспарт, бартавы грузавік, воднае судна, грузавы аўтамабіль, ізатэрмічны вагон, марскі транспарт, паветранае судна, седлавы цягач, транспартны сродак, трубаправодны транспарт, унутраны водны транспарт, чыгуначны транспарт* і інш.

2. Назвы, што абазначаюць разнавіднасці патокаў ў лагістыцы: *матэрыяльны паток, інфармацыйны паток, фінансавы паток, паток паслуг, асноўны і суправодны паток, унутраны і выходзячы паток* і інш.

3. Назвы, што абазначаюць уласцівасці грузаў: *фізічныя, біялагічныя, хімічныя, фізика-хімічныя уласцівасці грузаў* і інш.

4. Назвы, якія абазначаюць галіны лагістыкі: *вытворчая л., закупачная*

л., збытавая л., зялёная л., інфармацыйная л., л. запасаў і складавання, мытная л., транспартная л., рэверсіўная л. і інш.

5. Назвы прафесій і іншых асоб, звязаных з лагістыкай, назвы сфер дзейнасці: *агент па закупках, маркеталаг на транспарце, мытны брокер, менеджар па авіяперавозках, менеджар склада, пажарная ахова, спецыяліст па “зялёнай” лагістыцы, спецыяліст па ланцугах паставак, удзельнік дарожнага руху, эканоміка транспарту, юрыдычная асоба і інш.*

6. Назвы спецыяльных паняццяў: *аварыйная сітуацыя, гарантыйны прабег, дагавор перавозкі, дагавор страхавання, маркіроўка грузу, міжнароднае вадзіцельскае пасведчанне, правілы дарожнага руху, транспартны збор, якасць перавозак і інш.*

7. Назвы транспартных устаноў і прадпрыемстваў: *аўтобусная станцыя, аўтобусны прыпынак, аўтамабільная стаянка, аўта-транспартнае прадпрыемства, дыспетчарская станцыя, лагістычны цэнтр, сэрвісная станцыя, станцыя тэхнічнай дыягностыкі, чыгуначная станцыя і інш.*

8. Назвы, якія ўяўляюць сабой паняцці канрэтных галін лагістыкі:

– закупачная лагістыка: *выбар пастаўшчыка, забеспячэнскія паслугі, надзейнасць забеспячэння, рытмічнасць паставак і інш.;*

– лагістыка запасаў і складавання: *вілачны пагрузчык, зона захоўвання, камерцыйны склад, неліквідныя запасы, сезонныя запасы, сістэма складавання, складскі комплекс і інш.;*

– транспартная лагістыка: *арышт судна, вага брута, грузавая адзінка, мультымадальны канасамент, наліўны груз, пакавальны ліст, сегментарная перавозка, час прыбыцця, шлях руху і інш.;*

– мытная лагістыка: *бяспойлінны ўвоз, імпортная пошліна, мытная мяжа, мытны кошт, мытная працэдура, сертыфікат паходжання, часовы ўвоз, экспертная дэкларацыя і інш. [1, с. 51–53].*

Тэрміналогія ў галіне лагістыкі з’яўляецца арганічнай часткай агульнай беларускай навуковай тэрміналогіі. Разам з тым кожны лагістычны тэрмін з’яўляецца адзінкай асобнай лагістычнай тэрмінасістэмы, дзе ўсе лексемы звязаны паміж сабой і, як звычайныя словы, могуць уступаць у розныя тыпы лексічных адносінаў: сінаніміі, антаніміі і аманіміі.

Прыкладамі лагістычных тэрмінаў-сінонімаў з’яўляюцца блізкія па значэнні словы і словазлучэнні: *закупка – забяспечванне, пакупнік – спажывец, пашкоджванне (грузу) – псаванне, перавозка – транспартаванне, разгрузка – выгрузка, размеркаванне – дыстрыбуцыя, тавар – груз і інш.*

Прыкладамі тэрмінаў-антонімаў з’яўляюцца словы, супрацьлеглыя па сэнсе: *грузавы аўтамабіль вялікага класа – грузавы аўтамабіль малога класа, закупка – размеркаванне, зборка – разборка, знешні інфармацыйны паток – унутраны інфармацыйны паток, прамы матэрыяльны паток –*

адваротны матэрыяльны паток, увазная мытная пошліна – вывазная мытная пошліна, часовы ўвоз – часовы вываз і інш.

Тэрміналогія беларускай мовы разнастайная паводле паходжання. У яе склад уваходзяць уласнабеларускія і іншамоўныя (запазычаныя) словы.

Уласныя тэрміны з’явіліся ў асноўным у выніку працэсу тэрміналагізацыі, а таксама шляхам сэнсавага перакладу або калькавання рускіх тэрмінаў: *абарот, вага, вопіс, груз, дагавор, запас, каробкі, лішкі, пасведчанне, паток, перавозка, поезд, прычэп, размяшчэнне, склад, хуткасць, ячэйка* і інш. Па падліках вучоных, у сучаснай тэхнічнай тэрміналогіі налічваецца каля 3% уласнабеларускіх тэрмінаў [3, с. 14].

Дзякуючы абмену навукова-тэхнічнай інфармацыяй паміж рознымі краінамі, у беларускую навуковую тэрміналогію актыўна пранікаюць словы з іншых моў. Напрыклад, у складзе беларускай транспартнай тэрміналогіі словы запазычаны пераважна з наступных моў:

- грэчаскай: *лагістыка, тэхніка, энергія, сістэма* і інш.;
- лацінскай: *пеня, агент, акрэдытыў, аперацыя, арматар, дэвіяцыя, дэпазітарый, індэкс, канал, канфіскацыя, квота, крэдыт, маніфэст, модуль, дакумент, транспарт, тарыф, цыстэрна, экспедыцыя* і інш.;
- французскай: *абандон, акцыз, вагон, габарыт, дэпо, машына, ордар, партыя, пасажыр, пломба, палета, платформа, рамонт, экіпаж* і інш.;
- нямецкай: *аўтобус, біржа, маршрут, траса, стэлаж, фрахт* і інш.;
- італьянскай: *аварыя, аўтастрада, авіза, банк, квітанцыя* і інш.;
- англійскай: *вакзал, паркінг, аўтсорсінг, бараль, батарыя, брокер, варант, думпкар, дылер, дэмерэдж, інвойс, кантэйнер, камп’ютар, крос-докінг, лізінг, лэйдэйс, стывідор, сэрвіс, тальман, фітынг, чартар* і інш.;
- нідэрландскай (галандскай): *бадмерэя, люк* [2].

Такім чынам, беларуская тэрміналогія ў лагістыцы прадстаўлена разнастайнымі па паходжанні лексічнымі адзінкамі розных лексіка-семантычных груп.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Беларуская мова (прафесійная лексіка). Транспарт: вучэб. дапам. / І. У. Будзько [і інш.]; пад рэд. Л. А. Гіруцкай. – Мінск: РІПА, 2019. – 223 с.
2. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў / А. М. Булыка. – Мн.: Харвет, 2005. – 334 с.
3. Занкавіч, А. П. Уласнабеларуская лексіка ў тэхнічнай тэрміналогіі: дыс. канд. філал. навук: 10.02.01 / А. П. Занкавіч. – Мінск, 2004. – 149 с.